

PAVAO TEKAVČIĆ

ISTROROMANSKO ZOR, HRVATSKO I SLOVENSKO ŽOR, ŽUR ITD. »SURUTKA«

1. Lingvistička stratifikacija u Istri, dobro poznata i dijelom i proučena, odražava se na gotovo svim razinama jezične analize, dakle i na leksičkoj. Dapače, poznato je da je upravo leksik mnogo »propusniji« za aloglotske utjecaje nego li fonološki ili morfosintaktički sistem, pa se u njemu najjasnije ogledaju međujezični dodiri, kako drugdje tako i u Istri. Uz interferencije koje bismo mogli nazvati bilateralnima — i koje su, naravno, najčešće — postoje i slučajevi međusobna utjecaja triju, a možda i više idioma (multilateralne interferencije), rjeđi no to zanimljiviji. Složena jezična povijest Istre pogodno je tlo za takve interferencije i njima po našem mišljenju pripada riječ kojom ćemo se pozabaviti u ovom prilogu. To je istroromanska riječ *zor* /*zor*/ 'surutka'.

2. Po A. Iveu taj se izraz nalazi u rovinjskom, vodnjanskom i šišanskom istroromanskom govoru;¹ prema tome, iako ga Ive ne bilježi u ostalih pet istroromanskih govora, može se ipak reći da termin *zor* pokriva cijelu istroromansku areu, jer se nalazi u dvama krajnjim i međusobno najudaljenijim govorima (rovinjskom na sjeverozapadu, šišanskom na jugoistoku) i u centralnom i danas najvitalnijem istroromanskom govoru, tj. u vodnjanskom. Nekoliko desetljeća nakon Iveja Jabergerov i Judov lingvistički atlas nalazi izraz *zor* još samo u vodnjanskom,² a s time se slažu i podaci što ih donosi E. Rosamani nakon II svjetskog rata.³ Istroromanski se izraz (bez precizacije govora) nalazi i u Skokovu etimološkom rječniku.⁴

¹ A. Ive, *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strasbourg, 1900, str. 7, § 10; str. 35, § 83; str. 114, § 83; str. 165, § 83.

² K. Jaberg — J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Sudschweiz*, Zofingen, 1928. i d., svezak VI, br. 1218 (*el zōr*).

³ E. Rosamani, *Vocabolario Giuliano*, Bologna, 1958, s. v. *for*.

⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svezak III, Zagreb, 1973, s. v. *žur*.

3. A. Ive uspoređuje istroromansko *zor* sa sardskim terminom *soru* (uz *seru*) i s portugalskim *soro* (dok međutim ne citira španjolski ekvivalentni oblik *suero*). Ta se usporedba temelji na refleksu *o* za latinsko naglašeno *e* (usp. REW 7870), dok za početno *z* Ive uspoređuje istroromansko *zor* s rumunjskim *zer*.⁵ Autor ipak dodaje da bi istroromansko *zor* moglo biti i primjer za refleks latinskoga *o*, pretpostavljajući tako na indirektan način osnovu *SORUM, što je neki zaista postuliraju već u latinskom.⁶ Što se tiče početnoga fonema, očito je da bi se moralo raditi o zamjeni latinskoga /s/ fonemom /z/, premda Ive to ne kaže izričito. Sve u svemu, istroromanski bi izraz bio rezultat ukrštavanja dviju izoglosa (/o/ mjesto /e/, /z/ mjesto /s/). Ive, kako rekosmo, o tom nije govorio, dok u novije vrijeme takvo ukrštanje pretpostavlja P. Skok: citirajući dijalektalne oblike u hrvatskom (*žur*) i u slovenskom (*žur*, *žura*, *žora*) zajedno s istroromanskim *zor* i s rumunjskim oblicima *zăr*, *zară*.⁷ Skok nalazi u istroromanskom s jedne strane početni zvučni sibilant (kao u rumunjskom) nasuprot bezvučnome u sardskom i u iberoromanskim jezicima, s druge strane naglašeno *o* (kao u sardskom i u Iberoromaniji) nasuprot vokalu *e* u talijanskom (*siero*), furlanskom (*sîr*) i arumunskom (*şar*).⁸ Autor dalje konstatira da se rumunjski oblici slažu s albanskim *dhallë* 'mlijeko' (za podudarnost *z* : *dh* usp. npr. rum. *mazăre*, alb. *modhullë* 'grašak'), tako da rumunjsko *ž* možda nije ni u kakvoj vezi sa slavenskim *žur*, pa ipak malo dalje kaže da se *ž* u istarskim i slovenskim oblicima objašnjava ukrštanjem osnove *SORUM.⁹

4. Kad bi bilo točno da je istroromanski oblik rezultat ukrštanja spomenutih dviju izoglosa, to bi značilo da je on kronološki stariji od slavenskih oblika, tako te bi ovi bili posuđenice iz istroromanskoga (naravno ne iz latinskoga, kako pogrešno kaže Ive,¹⁰ jer bi interferencija izoglosa bila tek istroromanska pojava). Studij arealne rasprostranjenosti

⁵ A. Ive, *op. cit.*, str. 7, § 10.

⁶ Npr. P. Skok, koji u tome vidi indoevropsku apofoniju (*op. cit.*, loco ult. cit.).

⁷ Za rumunjski usporedi H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukurešt, 1911, s. v. *zăr* 'Molke', *zară* 'Buttermilch', i *Dicţionarul explicativ al limbii române* Instituta za lingvistiku rumunjske Akademije, Bukurešt, 1975, ss. vv. *zară* i *zer*.

⁸ P. Skok, *op. cit.*, loco ult. cit.

⁹ P. Skok, *op. cit.*, loco ult. cit. Potrebne su neke primjedbe: 1. Pojmovi »istarski« i »slovenski« ne mogu se koordinirati, jer u Istri ima i slovenskih dijalekata, pa bi točnije bilo govoriti o slovenskim dijalektima (u Istri i u Sloveniji) i o hrvatskim istarskim dijalektima. — 2. Nije točno kazati da se »zvučno *ž* nalazi i u istroromanskom *zor* i u rumunjskom *zăr*, *zară*«, jer je spomenutim idiomima zajednička samo zvučnost, dok se mjesto artikulacije fonema /z/ razlikuje od mjesta fonema /ž/. — 3. Autor ne kaže eksplicitno s kojim drugim oblikom se mogla ukrstiti osnova *SORUM da bismo dobili rezultat s početnim /z/; vjerojatno pomišlja na neku riječ s početnim /z/, no ako — kao što sam kaže malo prije — vjerojatno nema veze između istroromanskih i rumunjskih oblika, nije jasno kojem bi jeziku ta riječ morala pripadati.

¹⁰ A. Ive, *op. cit.*, str. 10, bilj. 3.

istroromanskih i slavenskih izraza za surutku, a naročito fonološka strana, opiru se međutim hipotezi o ukrštanju izoglosa, a time i kronološkom prioritetu istroromanskog oblika pred slavenskima.

5. A. Ive navodi staroslavensko *žurŭ*, odakle moderni oblici *zora*, *žur*, *žura*.¹¹ Poslije njega slovenski izraz citiraju Strekelj i Pleteršnik, dok hrvatski ekvivalent nalazimo u Nemanića, Ribarića i u Akademijinu rječniku.¹² Za naše je pitanje od posebne važnosti, međutim, da se oblici jednaki ili slični slovenskima i hrvatskima, u istom ili vrlo bliskom značenju, nalaze u golemom broju drugih slavenskih idioma: tako npr. Miklošič u svom rječniku daje slovensko *žur*, *žura*, češko *žur*, *žour* 'sauermehlbrei', poljsko *žur*, gornjolужиčko *žur* 'sauerteig, guhr', ukrajinsko *žur*, *džur*, *džer*, *čyr* 'vrsta pića', rusko *žurb* 'ovsjanyj kiselj', a kao etimologiju navodi starovisokonjemačko *sur*.¹³ Na drugom mjestu citira slovensku riječ *zura* 'molke', uspoređujući je s ukrajinskim oblicima *dzer*, *džyr* i s rumunjskim *zer* [= *zăr*, P. T.].¹⁴ Istu starovisokonjemačku etimologiju prihvaća i Pleteršnik.

6. Danas izraz *žur* (s određenim varijantama) živi u gotovo cijeloj Istri:

• *žŭr* (Brešće u Čićariji, Kaldir, Kaštelir, Lupoglav, Medulin, Rakalj, Rovinjsko Selo, Vodice, Žminj),

• *žūr* (Boljun, Lupoglav, Pazin),

• *žur* (Vabriga kraj Tara),

• *žür* (Nugla kraj Roča),

• *žör*, *žar* (Sv. Martin sjeverno od Buzeta).¹⁵

¹¹ A. Ive, *op. cit.*, str. 7, § 10.

¹² K. Strekelj, *Prinosi poznavanju tujih besed v slovenščini*, str. 32 (citirano u A. Ive, *op. cit.*, loco ult. cit.); M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1974 (reprint), ss. vv. *zora*, *žor*, *žora*, *žur*, *žura*; D. Nemanić, *Čakavisch-kroatische Studien*, »Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften«, philosophisch-historische Klasse, Beč, br. 104 (1883), str. 364—428, pos. str. 377; J. Ribarić, *Razmjestaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, »Srpski dijalektološki zbornik« 9 (1940), str. 1—207, pos. str. 207. U rječniku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, s. v. *žur*, nalazimo krivi prijevod 'kasno doba', očito zato što je krivo shvaćen latinski ekvivalent *serum* što ga daje Nemanić: ne radi se o supstantiviranom srednjem rodu pridjeva *SĚRUS* 'kasan', nego o imenici *SĚRUM* 'surutka' (istina je da Nemanić daje lat. *serum* bez ikakva konteksta i bez oznake kvantitete, no na drugom mjestu u istom radu prevodi dijalektalno *sŭrotva* kao 'serum lactis': *op. cit.*, II, »Sitzungsberichte« cit., br. 105 (1884), str. 536).

¹³ F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Beč, 1886, str. 413.

¹⁴ F. Miklosich, *op. cit.*, str. 404.

¹⁵ Ove podatke, uzete iz materijalâ za Srpskohrvatski dijalektološki atlas i za Općeslavenski lingvistički atlas, stavio nam je na raspolaganje viši znanstveni suradnik Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku dr Petar Šimunović, na čemu mu ovdje srdačno zahvaljujemo.

Iz osobnih informacija znamo da se isti termin upotrebljava i u Umagu, a također i u Barbanu.¹⁶ Njegova se area proteže i na zapadnoslovensko područje:

žúr (Ilirska Bistrica, Kozina, Podgorje),
žúra (Čepovan, Deskle, Kanal, Miren, Plave, Razdrto, Trnovo, Vipava),
žyr (Krkavče, Podgrad, Pregarje, Prešnica, Trebeše),
žyra (Štjajak),
žüra (Lokve),
žar (Rakitovec),
ž̇ara (Šentvid na Notranjskem).¹⁷

7. Nasuprot svim ovim oblicima širom slavenskoga svijeta stoje romanski oblici s /o/ mjesto /e/, koji uz Istru dolaze još na Sardiniji i u Iberoromaniji, dakle u dvjema areama koje očito nikada nisu bile u direktnu dodiru s Istrom. Kad bi bila točna hipoteza o ukrštanju predslavenskoga *SORUM i jedne osnove s početnim /z/ u istroromanskom, moralo bi se raditi o autohtonosti pojavi jer su dodiri sa sardskim i iberoromanskim, kako rekosmo, isključeni. Ne može se raditi ni o utjecajima talijanskog jezičnog područja: na talijanskom sjeveru nalazimo za pojam 'surutka' različite izraze od kojih su neki u vezi s riječju *scolo* 'otjecanje, curenje', drugi izvedeni od LACTE (klas. LAC), treći od SĚRUM, a neki su i u vezi s tal. *ricotta*, *scotta*; u srednjotalijanskim govorima nalazimo također reflekske latinskoga SĚRUM, a i druge izraze, etimološki povezane sa *scotta* ili *cacio*; na jugu, napokon, živi uglavnom lat. SERUM, na krajnjem jugu i izvedenice od LACTE (*laččáta* i sl.). U furlanskom nalazimo oblike *sēr*, *ser*, *sir*, *tser*, *tsir*.¹⁸

8. Ako ne prihvatimo hipotezu o osnovi *SORUM i njezinu ukrštanju s nekom osnovom sa /z/-, preostaje germanska etimologija (*súr*), a u tom slučaju za odnos istroromanskoga i slavenskih oblika postoje dvije teoretske mogućnosti:

1⁰ germanski je termin posuđen najprije u istroromanskom, odatle u slavenskim idiomima,

2⁰ germanski je izraz prodro najprije u slavenske idiome, otuda je kasnije posuđen u istroromanskom.

Brojni slavenski refleksi govore posve jasno u prilog drugoj mogućnosti.

9. Ono što je dosada rečeno može se rezimirati ovako: o porijeklu istroromanskoga izraza *zor* teoretski su moguće tri hipoteze:

¹⁶ Podatke za Umag dobili smo od tajnice Talijanskog kulturnog centra u Zagrebu Zlatke Ružić, rodnom iz Umaga, a za Barban od lektora španjolskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu Rudolfa Kožljana, koji je rodnom iz Barbana. Na ovom im mjestu mnogo zahvaljujemo.

¹⁷ Slovenske oblike, iz materijalâ za slovenski lingvistički atlas, dobili smo u Inštitutu za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, naročito ljubaznošću njegove suradnice dr Polone Kostanjevec, na čemu joj ovdje srdačno zahvaljujemo.

¹⁸ K. Jaberg — J. Jud, *op. cit.*, br. 1218.

9.1 Spomenuto ukrštanje izoglosa u latinskom ili istroromanskom, odatle posuđivanje u slavenskim idiomima;

9.2 Germanska etimologija, *sûr*, posuđena najprije u istroromanskom, zatim u slavenskim idiomima;

9.3 Germanska etimologija, *sûr*, preuzeta najprije u slavenske idiome, odatle posuđena u istroromanskom.

10. U cilju potpunosti i objektivnosti treba reći da bi se prve dvije mogućnosti (odnos istroromanski → slavenski) mogle tumačiti time što se venetski sibilanti /s, z/ — realizirani, kako je poznato, malo palatalno — zaista u našim posuđenicama reflektiraju kao /š, ž/ (*šentada*, *režentat*, *škužat* itd.), a romansko se /o/ reflektira često kao /u/ (-on, -or > -un, -ur itd.). No razlozi protiv takvoga odnosa ipak su neuporedivo jači: prije svega to je ogromna rasprostranjenost slavenskih izraza nasuprot velikoj ograničenosti istroromanskoga područja, a posebno za prvu mogućnost također i nevjerojatnost ukrštanja osnove *SORUM s nekom drugom osnovom s početnim /z/ (istrorumunjski, koji se u Istri javlja kasno, u sociolingvistički inferiornu položaju i u arei koja teško da je ikada bila u direktnu dodiru s istroromanskom, posve je isključen, što — kako smo vidjeli — dopušta i sam Skok; a koji bi drugi idiom mogao doći u obzir?).

11. Ostaje dakle samo treća mogućnost: germanski je izraz najprije prodro u slavenske idiome, među njima i u zapadne slovenske i hrvatske govore, a iz ovih u istroromanski. Kako je poznato, realizacija sibilanata u staro- i srednjovisokonjemačkom opravdava refleks /ž/ za njem. /z/ u slavenskim idiomima:¹⁹ usp. slov. *žaga* (*Säge*), *viža* (*Weise*), *riža* 'točilo, plazajica' (*Riese*), *židan* (*seiden*) itd., a usp. i *žid* 'sericum' u hrvatskim istarskim govorima, što ga citira Nemanić. Starovisokonjemačko *sûr*²⁰ dalo je pravilno u slovenskom *žur* (dok bi onda trebalo posebno objasniti oblike s /o/). Kako bilo da bilo, slovensko ili hrvatsko *žor* može se u istroromanskim govorima adaptirati samo kao *zor*, budući da konsonantski sistem tih govora ne poznaje palatalne spirante /š, ž/.²¹ Slavensko /š/ reproducira se kao /s/, a /ž/ kao /z/: usp. npr. vodnjanski nadimak *Rówzisa* od hrvatskoga *Ružica*, istroromansku riječ *lupis* 'vrsta posude' od hrvatskoga *lupiž*, a to od latinskoga LAPIDIU, REW 4899 itd.). Vokal /o/ u vodnjanskom obliku pretpostavlja da je slavenski oblik morao također sadržavati /o/, jer se slavensko /u/ reflektira kao /u/ u onim istroromanskim govorima koji ne poznaju silaznu diftongaciju /u/ > /ow/, a kao /ow/ u govorima gdje ta diftongacija postoji (a to je upravo vodnjanski, zajedno s rovinjskim i fažanskim); za ovu drugu grupu

¹⁹ Usp. H. Paul, *Deutsche Grammatik*, 6. izd., Halle (S.), 1959, str. 350, primjedba 3; H. Paul — W. Mitzka, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, 19. izd., Tübingen, 1966, str. 122—123.

²⁰ Usp. F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, 1963, s. v. *sauer*.

²¹ Glasovi [š], [ž] postoje samo kao alofoni fonema /s/, /z/ u neposrednu dodiru s /č/, /ǰ/ i u brzom govoru: *ščafo* 'pljuska', *žǰonfá* 'naduti' itd. realiziraju se u navedenim okolnostima kao [ščafo], [žǰonfá].

usp. npr. *Yowre* (nadimak) od slav. *Jure*, *rówme* (ime goveda) od slav. *rumen*, zatim već spomenuti nadimak *Rówzisa* itd.²² Moglo bi se, doduše, misliti na maločas navedenu podudarnost između talijanskoga *-on*, *-or* i slavenskog *-un*, *-ur*, na temelju koje bi slavensko **žur* moglo u istroromanskom biti adaptirano u *zor*, no upravo u vodnjanskom, gdje danas još jedino živi termin *zor*, latinsko -*ORÉ* postaje pravilno *-ur* (*AMORE* > *amur*, *-TORE* > *-dur*, *FLORE* > *fyur* itd.), tako da ne bi bilo nikakva razloga za supstituciju /u/ → /o/ (*žur* → *zor*).

Iz svega proizlazi da su Istroromani morali posuditi oblik *žor*, a ne *žur*.

12. U prilog hipotezi iznesenoj u § 9.3 može se navesti i fonološki moment, koji do sada — koliko nam je poznato — nije nigdje obrađen, a po našem mišljenju ima odlučujuću važnost. Historijska fonologija istroromanskih govora — koji se u ovoj točki slažu s venetskim, posebno venecijanskim — uči nas da se krajnje /e/ normalno gubi iza /r/²³ (a ako se radi o infinitivu, gubi se nakon toga i /r/, za razliku od venetskoga). Imamo, dakle, npr.: *ALTARE* > *altár*, *CORE* > *kur*, *kor*, *-yer* sufiks koji odgovara talijanskom *-iere*, *CANTARE* > *kantá*, *VENDERE* > *véndi*, *FINIRE* > *finéy*, *finí* itd. Za razliku od /e/, otpadanje krajnjega /o/ mnogo je rjeđe, upravo iznimno: nalazimo ga npr. u adverbu *dowr* (glag. lokucija *tinéy dowr*, tal. *tener duro* 'držati se, odupirati se, izdržati') i u imenici *pisudówr* (tj. 'pezzo duro') 'glina', no kao pridjev, i uvijek u pauzi (ispred #) ta riječ glasi samo *dowro*; isto tako od lat. *MURU*, *CLARU*, *PIRU* imamo samo *mówro*, *múro*, *káro*, *čáro*, *píro*, *péro* itd. Amo pripada i riječ za pojam 'sestra', lat. *SOROR*, koja (s gubitkom krajnjega /r/) postaje *sóro* i u tom obliku živi i danas, npr. u vodnjanskom (*me sóro* 'moja sestra' itd.). U svim je tim riječima krajnje /o/ očuvano: oblici kao **mowr* ili **mur*, **kar*, **pir* ili **per* itd. nisu potvrđeni i ne postoje. Kad bi dakle izraz *zor* bio star, tj. latinskoga porijekla, morao bi i on pokazivati očuvano krajnje /o/, a kako u vodnjanskom i nekim drugim govorima lat. /ø/ u otvorenom slogu pokazuje težnju prijelaza u /u/ (vjerojatno preko faze /wo/),²⁴ latinska osnova *SORUM*, nakon ukrštanja s početnim /z/, morala bi u istroromanskom dati **zuro* ili **zoro*. Ti oblici međutim nisu nigdje potvrđeni i ne postoje.²⁵

²² U potpunoj simetriji s fonemom /u/, također i slavensko /i/ reflektira se kao /i/ u prvoj grupi istroromanskih govora, kao /ey/ u drugoj: od slavenske riječi *britva*, npr., u rovinjskom i vodnjanskom imamo *bréytula* 'britva; oštar nož', drugdje *brítula*, *brítuva* 'idem'.

²³ Iza /rr/, kao i iza drugih geminata i kons. skupina, krajnje /e/ nije otpalo nego se vrlo vjerojatno reduciralo samo do stupnja /ə/, koji je kasnije — pod utjecajem mletačkoga prestiža — bio zamijenjen najbližim postojećim fonemom, tj. fonemom /o/ (odatle oblici kao *kúro* ili *kóro* < *CURRIT*, *túro* < *TURRE*, *píso* ili *péso* < *PISCE* itd.). Usp. za cijeli problem naše saopćenje na XIV Kongresu romanske lingvistike (Napulj, 1974), pod naslovom *Interferenze linguistiche istroromanzo-venete: sulle vocali finali nell'istroromanzo*, objavljeno u *Aktima* (»Atti«), str. 447—467.

²⁴ Npr. rovinjski *múdo* < *MODU*, vodnjanski *núvo* < *NOVU*, *rúda* < *ROTA*, balski *fúra* < *FORAS*, *skúla* < *SCHOLA* itd. Usp. za rovinjski M. Deanović, *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Zagreb,

Sasvim drukčije stoji stvar pretpostavimo li da je *zor* u istroroman-
skom razmjerno recentna posuđenica. Kako smo vidjeli malo prije, usli-
jed otpadanja krajnjega /e/ iza /r/ u istroroman-
skom se stvorilo sekundarno krajnje /r/, tj. sistem opet poznaje riječi sa završnom sekvencijom
vokal + /r/. Na toj etapi riječ kao *zor* uklapa se bez teškoća u glasovnu
strukturu riječi, tj. ulazi i grupu autohtonih riječi kao *fyur*, *kur* ili *kor*
itd., kao da potječe od neke latinske osnove na -ORE.

13. Cinjenica da riječ kojom se ovdje bavimo ne glasi **zuro*, **zoro*
nego *zor* isključuje s golemom vjerojatnošću latinski izvor i potvrđuje
da je taj termin u Istri recentan, u svakom slučaju posuđen tek onda
kada je u istroroman-
skom sekundarno krajnje /r/ bilo već moguće. Kako
je prvi izvor nedvojbeno germanski, u slučaju naše riječi imamo primjer
sukcesivnog kontakta triju glavnih jezičnih obitelji u Evropi: germa-
nske, slavenske i romanske. Dodajmo da to nije jedini primjer dodira triju
idioma u Istri: istrorumunjski imperativ *ból'e* 'idi', *bol'ém* 'idimo',
bol'éts 'idite' vrlo je vjerojatno u vezi s furlanskim glagolom *bailâ* 'žuriti
se', koji opet nije drugo nego adaptacija njemačkoga *beeilen*.²⁶ Potanja
istraživanja leksičke stratigrafije u Istri otkrit će sigurno još mnogo
drugih jednako zanimljivih primjera multilateral-
nih dodira i utjecaja.

14. U ovom kratkom prilogu pozabavili smo se uglavnom etimološkom
stranom problema, dok ostaju otvorena druga pitanja, kao npr. pitanje
kada je taj izraz posuđen iz istarskih slavenskih govora, koji je točno
iradijacioni centar, na koji način i u kojim se etapama odvijalo posuđi-
vanje itd. Držimo da je izvan sumnje da su opća pozadina, a istodobno
i preduvjet, bili ekonomsko-trgovački kontakti gradskoga romanskog
stanovništva s okolnim slavenskim ratarima, stočarima i pastirima. Isto
nam tako izgleda sigurno da je izraz *zor* u istroroman-
skim govorima
kroatizam, ne slovenizam, s obzirom na neposredno susjedstvo istroro-
manskih i hrvatskih istarskih govora. No zašto se taj termin, koji je bez
sumnje u krajnjoj liniji germanskoga porijekla, nalazi baš samo u Istri
i u zapadnoj Sloveniji, tj. na vjekovnom graničnom području Romanije
i Slavije? Zašto ga ne nalazimo drugdje na južnoslavenskom teritoriju?
Je li moguće da je germanski izraz pokrio i apsorbirao neki stariji, ro-
manski termin, koji mu je bio fonetski i semantički bliz, te time olakšao
očuvanje germanskog izraza upravo ovdje? Različite lingvističke discipli-
ne zainteresirane ovakvim pitanjima (leksikologija, stratigrafija, jezični
dodiri, »riječi i stvari«) očekuju rješenje takvih i sličnih problema od
budućih istraživanja u Istri.

1954, str. 13; za vodnjanski v. naš rad *Sulla molteplicità dei riflessi delle vo-
cali latine nei dialetti istroromanzi*, »Revue Roumaine de Linguistique« XV
(1970), br. 3, str. 223—240, pos. str. 226—231.

²⁵ Španjolski refleks *suero* pretpostavlja u latinskoj etimologiji /ð/, ne /ð̄/,
no kad bi naglašeni fonem u *SORUM i bio /ð̄/, u rovinjskom, vodnjanskom
i fažanskom istroroman-
skom govoru (a sporadički i drugdje) rezultat bi i
opet bio /u/, jer navedeni govori poznaju i prijelaz /ð̄/ (/q/) > /u/, dapače
mnogo češći i pravilniji nego /ð̄/ (/b/) > /u/; npr. SOLE > *sul*, SOLA > *súla*,
-ðSU > *-us*, -ORE > *-ur*, FLÖRE > *fyur*, ILLÖRU > *lúr(i)* itd.

²⁶ Usp. G. Marchetti, *Lineamenti di grammatica friulana*, Udine, 1967, str.
40. Usp. i naš rad *Per un atlante linguistico istriano*, u tisku u »Studia Roma-
nica et Anglica Zagrabensisia«.

Riassunto

L'ISTROROMANZO ZOR, IL CROATO E LO SLOVENO ŽOR, ŽUR ECC. »SIERO DEL LATTE«

Il sostantivo istroromanzo (ir.) *zor* è uno di quelli che riflettono la complicata stratigrafia linguistica dell'Istria. Oggi *zor* vive soltanto nell'ir. di Dignano (Vodnjan), mentre nel passato esisteva anche in quello di Rovigno (Rovinj) e di Sissano (Šišan). I dialetti slavi (sloveni e croati) dell'Istria e quelli della Slovenia occidentale hanno forme come *žor*, *žora*, *žur*, *žura* ecc. A proposito del termine ir. A. Ive e P. Skok accennano alla provenienza dal lat. *sĕrum*, con le corrispondenze *o* per *e* (propria anche del sardo e dello spagnolo) e *z* per *s* (propria anche del romeno). Ci sarebbe, dunque, nell'ir. come un incontro di due isoglosse, ma sarebbe quanto mai difficile da spiegare. Oltre a ciò, all'etimologia latina si oppone anche la presenza di forme analoghe a quelle croate e slovene in ben altri idiomi slavi ancora, talvolta assai lontani (ceco, sorabo, polacco, ucraino, russo). Le diverse forme di queste lingue (*žur*, *džur*, *žour* ecc.) provengono dall'antico alto tedesco *sūr*, mod. *sauer*, etimologia ammessa anche per lo sloveno (Miklošič, Pleteršnik). Potendo dunque essere scartato l'etimo latino *sĕrum*, l'origine sarà da cercarsi nel citato termine germanico e, delle due filiazioni teoricamente possibili (germanico-ir-slavo, germanico-slavo-ir.), la prima è ovviamente inammissibile, vista la diffusione del termine in tanti idiomi slavi. L'ir. *zor* sarà dunque un prestito dallo slavo (in cui a sua volta è di provenienza germanica), e relativamente recente, come prova il lato fonologico. Nelle parole popolari dell'ir., cioè, la /o/ finale si conserva dopo /r/ (salvo rare eccezioni), sicché da un lat. **sōrum* si dovrebbe avere **soro*, oppure con la caratteristica chiusura ir. /ǝ/>/u/ (in sillaba libera) **suro* (risp., con la /z/, **zoro*, **zuro*), forme che non ci sono. Nel corso dell'evoluzione, l'ir. ha perduto la /e/ finale dopo /r/ (*mare* > *mar* ecc.), il che ha creato il modello dei sostantivi uscenti in /r/, di modo che il recente slavo *žor* vi si inquadra perfettamente e diventa *zor* (non essendoci i fonemi /š, ž/ nell'ir.). Il prestito è dovuto ai contatti fra la popolazione urbana ir. e quella agricola slava, ma certi problemi richiedono studi ulteriori: l'epoca del prestito, l'area o il punto esatto, nonché la restrizione del termine, entro i dialetti slavi meridionali, alle zone di contatto slavo-romanzo (Istria, Slovenia occidentale).